

**OSADA ZE SCHYŁKOWEJ FAZY
KULTURY ŁUŻYCKIEJ
W IWNIE, POW. POZNAŃSKI, STANOWISKO 25/26**

LATE LUSATIAN SETTLEMENT
AT IWNO, NEAR POZNAŃ, SITE 25/26

Mirosław Ciesielski

Polhamar Sp. z o.o., Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska
ul. Cicha 6, 62-510 Konin, Poland
miroslawc@hotmail.com

Jakub Dutkiewicz

Jagodno 24, 62-025 Kostrzyn, Poland
jakub_dutkiewicz@interia.pl

ABSTRACT. The settlement at Iwno, the district of Poznań, site 25/26, provided new evidence for the recognition of the late phase of the Lusatian culture's development and its transformation into the Pom-eranian culture towards the end of the Hallstatt period and at the beginning of the early pre-Roman Iron Age.

WSTĘP

Stanowisko 25/26 w Iwnie zlokalizowane jest na terenie makroregionu Pojezierze Wielkopolskie, w mezoregionie Równina Wrzesińska, którą od północy i wschodu okala Pojezierze Gnieźnieńskie, od zachodu Poznański Przełom Warty, a od południa Kotlina Śremska i Dolina Konińska¹. Jest to obszar równiny morenowej, charakteryzujący się wzniesieniami pochodzenia sandrowo-kemowego. Rzeźba terenu została ukształtowana w okresie ostatniego zlodowacenia – stadiału leszczyńskiego. Geomorfologicznie jest to region Wysoczyzny Gnieźnieńskiej, subregion Pagórków Kostrzyńskich².

¹ Kondracki 2002, 294–297.

² Krygowski 1961.

Omawiana osada usytuowana została na cypłowatym wyniesieniu morenowym o gliniastym podłożu, na krawędzi północnego ramienia doliny rzeki Cybiny, która płynie tutaj rynną subglacialną. Krajobraz jest pofałdowany, tworzy szereg pagórków o niewielkich różnicach wysokości; gleby brunatne na podłożu gliniasto-piaszczystym³.

Badania archeologiczne przeprowadzono w latach 2009–2010⁴, rozpoznając stanowisko 25/26⁵ tylko w pasie inwestycji, która obejmuje jego północną część, przeciętą w tej partii drogą krajową nr 434, biegnącą ze wschodu na zachód w kierunku Gniezna (ryc. 1). W trakcie badań założono dwa wykopy: jeden po północnej stronie drogi krajowej nr 434 (oznaczony jako N), obejmujący główną inwestycję, drugi – po stronie południowej (oznaczony jako S), obejmujący planowaną drogę dojazdową do wiaduktu i drogi. Na łącznej powierzchni 101 arów (całkowita wielkość stanowiska jest określona na około 5–6 hektarów), odsłonięto i wyeksplorowano 42 obiekty oraz fragmenty warstwy kulturowej przypisane ludności kultury łużyckiej, a zajmujące 540 m² (ryc. 2)⁶.

OSADA LUDNOŚCI KULTURY ŁUŻYCKIEJ

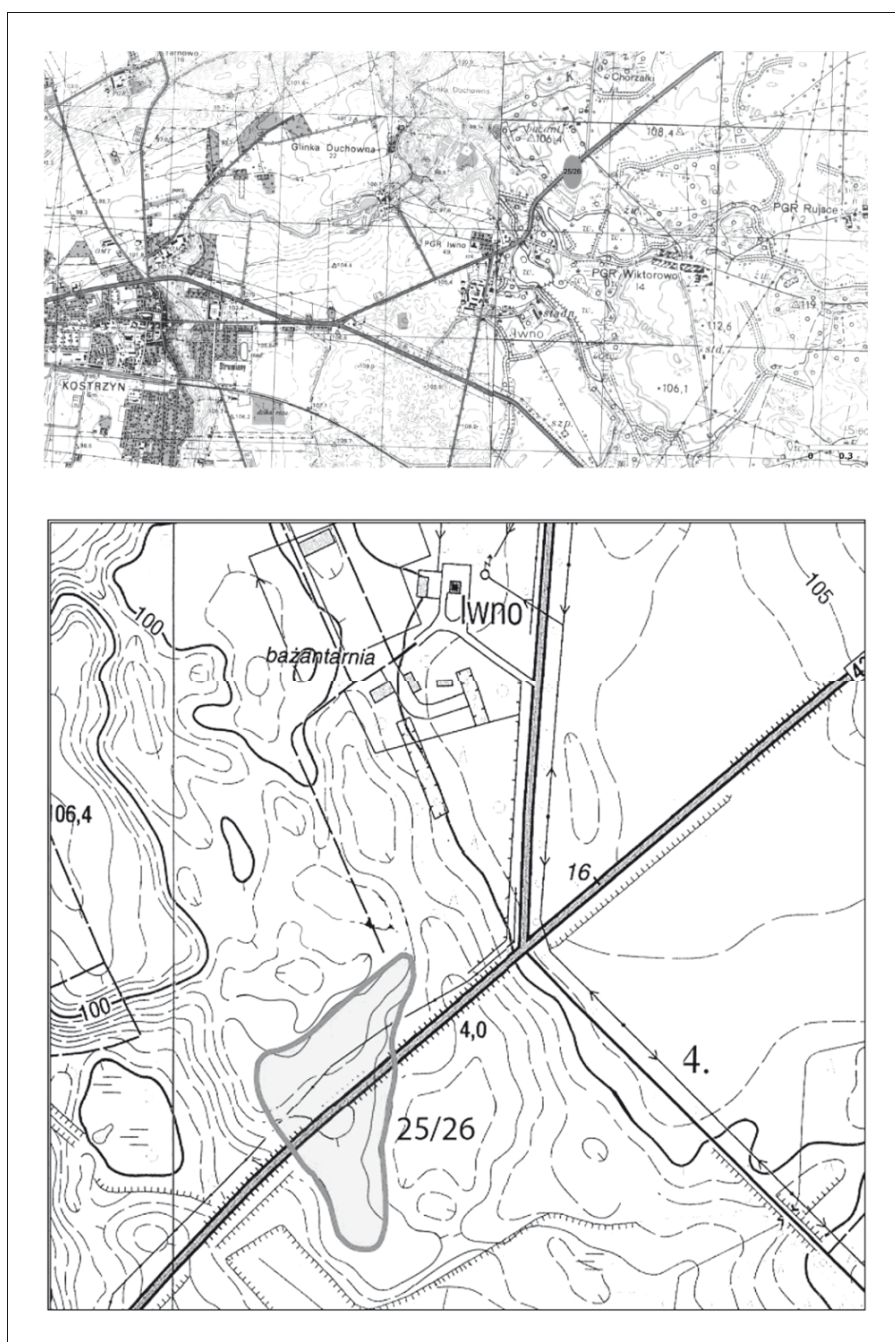
Na zbadanym obszarze zarejestrowano 34 obiekty uznane za relikty osadnictwa ludności kultury łużyckiej z jej schyłkowej fazy, w tym z odcinka, w którym widoczne są już wyraźne wpływy kultury pomorskiej. W trakcie badań uchwycono północną i północno-zachodnią granicę osady (ryc. 2). Od strony wschodniej granicę osady stanowią stoki obniżenia w kierunku zatorfionego dna doliny rzeki Cybiny; południowa i zachodnia część stanowiska nie podlegała badaniom.

³ Cież, Daraż 2009.

⁴ Badania w Iwnie na stanowisku nr 25/26 zostały wykonane przez Konsorcjum: Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (lider); Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska mgr Alina Jaszewska Zielona Góra; Archeologiczna Pracownia Badawcza „Thor” Piotr Maria Pachulski, na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Poznaniu dla projektu „Budowa drogi ekspresowej S5 Gniezno – Poznań”. Prace przeprowadziła Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska firmy Polhamar Sp. z o.o. w Koninie pod kierunkiem mgr. Mirosława Ciesielskiego przy współdziałaniu mgr. Jakuba Dutkiewicza (Ciesielski 2010a; 2010b; Ciesielski, Dutkiewicz 2010).

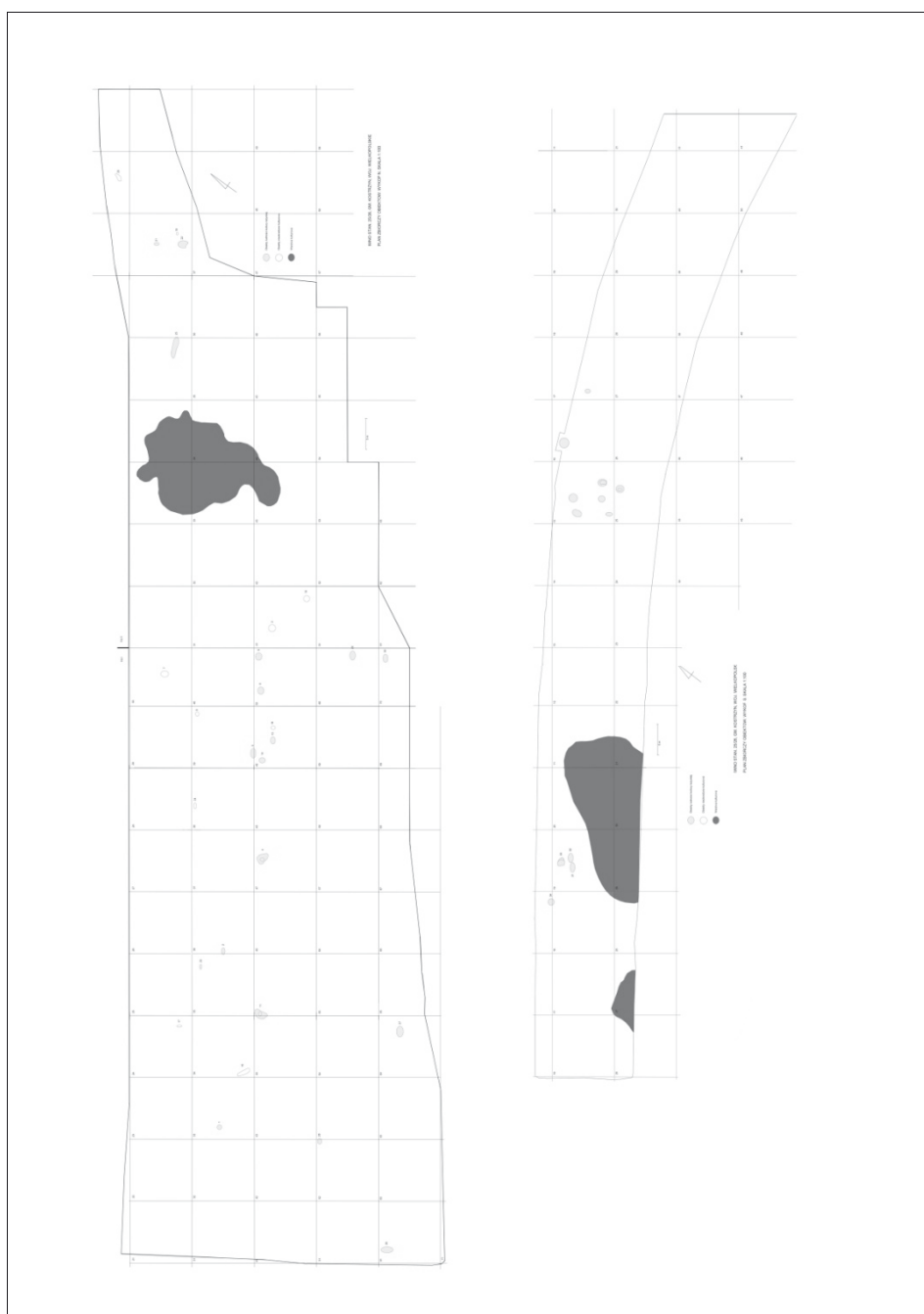
⁵ Stanowisko złączone z archiwalnymi stanowiskami AZP 22 i 23 (52-31/111, 112). Należy powątpiewać, że można je identyfikować ze stanowiskiem 25/26. W świetle przeprowadzonych badań, jak również ich lokalizacji na archiwalnych kartach AZP, należy uznać, że są to odrębne stanowiska. Ich lokalizacja wyraźnie odbiega od usytuowania stanowiska 25/26, również fizjografia terenu wskazuje na brak podstaw utożsamiania tych stanowisk z wydzielonym w trakcie badań powierzchniowych (Mazurowski 2006) stanowiskiem 25 i połączeniem z ww.

⁶ Ciesielski 2010a; Ciesielski, Dutkiewicz 2010.

Ryc. 1. Iwno, stan. 25/26. Lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Iwno, site 25/26. Location of the site

Ryc. 2. Iwno, stan. 25/26. Rozplanowanie obiektów w ramach wykopów

Fig. 2. Iwno, site 25/26. Plan of features within the excavation units

Odkryte obiekty tworzyły kilka czytelnych skupisk. W partii południowej znajdowały się dwa: zachodnie z 4 obiektami oraz wschodnie z 8 obiektami. Do skupiska zachodniego od strony południowej przylegały dwa fragmenty warstwy kulturowej o powierzchni 275 m² i miąższości sięgającej do 35 cm. Mniej wyraźnie rysuje się rozkład obiektów w północnym wykopie, gdzie jamy są bardziej rozproszone. Między nimi, w najbardziej na północ wysuniętej części wykopu, natrafiono na warstwę kulturową o powierzchni 230 m² i miąższości dochodzącej do 35 cm.

OBIEKTY NIERUCHOME

Wszystkie wyeksplorowane obiekty były stosunkowo niewielkie. Nie stwierdzono śladów po naziemnej zabudowie słupowej czy zrębowej. W analizie obiektów nie poczyniono rozróżnienia pomiędzy półziemiankami i ziemiankami, umownie traktując wszystkie jamy podlegające tej klasyfikacji jako ziemianki⁷. Komplet obiektów przypisanych kulturze łużyckiej zestawiono w tabeli 1.

Zgodnie z założeniami⁸, nie można żadnemu obiektowi określone jako ziemianka przypisać funkcji mieszkalnej. Najprawdopodobniej były to jamy gospodarcze lub produkcyjne (w obiekcie 5 znajdował się niedokończony wyrób kamienny – tzw. serek). Jedynym obiektem (nr 33) o pewnej funkcji było palenisko, które zostało częściowo zniszczone współczesnym wkopem (ryc. 6). Pozostałe jamy nie dają żadnych podstaw do określenia ich funkcji. Skupiska obiektów w południowym wykopie mogły być relikami po zagrodowej zabudowie osady. Jamy w wykopie północnym znajdowały się w peryferyjnej partii osady, jeżeli przyjąć brak obiektów na znacznym odcinku wykopu za granicę osady. Ich rozproszony charakter może świadczyć o gospodarczo-produkcyjnym charakterze tej części osiedla.

Tabela 1. Iwno, gm. Kostrzyn, pow. poznański, stan. 25/26 – charakterystyka obiektów

Table 1. Iwno, Kostrzyn Commune, Poznań District, site 25/26 – characteristics of features

Obiekt	Funkcja	Rzut poziomy	Przekrój pionowy	Wymiary (m)			Wypełnisko
				dł.	szer.	gł.	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	nieokreślona	kolisty	nieckowaty	0,80	0,75	0,16	jasnobrunatna próchnica z fragm. węgla drzewnych
2	nieokreślona	owalny	nieckowaty	0,96	0,60	0,18	ciemnoszara próchnica
4	nieokreślona	trójkątny	nieckowaty nieregularny	2,00	1,52	0,36	brunatna próchnica z fragm. węgla drzewnych
5	ziemianka?	nerkowaty	nieckowaty	1,50	0,90	0,21	jasnoszara glina
8	ziemianka?	owalny	nieckowaty	1,08	0,92	0,24	jasnobrunatna próchnica
9	ziemianka?	owalny	nieckowaty/trapezowaty	1,21	1,15	0,43	jasnosiwa spiaszczona glina

⁷ Michalski 1975, 150.

⁸ Michalski 1975, 151–152.

1	2	3	4	5	6	7	8
11	nieokreślona	owalny	nieckowaty	2,18	1,30	0,43	ciemnobrunatna próchnica/siwo-pomarańczowa gliniasta próchnica
14	nieokreślona	owalny	nieckowaty	0,94	0,86	0,18	jasnosiwa spiaszczona glina
15	nieokreślona	owalny	nieckowaty	1,14	0,90	0,13	jasnosiwa spiaszczona glina
16	nieokreślona	nerkowaty	nieckowaty	2,08	0,45-0,58	0,23	jasnobrunatna próchnica/ szaropomarańczowa spiaszczona glina
20	ziemianka?	owalny	jednostronnie schodkowy	1,43	0,53	0,24	szara próchnica z fragm. węgla drzewnego
21	nieokreślona	owalny	nieckowaty	0,74	0,48	0,15	jasnobrunatna próchnica
22	nieokreślona	owalny	dwustronnie schodkowy	1,60	1,12	0,43	siwa próchnica z fragm. węgla drzewnego
23	nieokreślona	owalny	trójkątny	0,64	0,41	0,28	ciemnobrunatna spiaszczona próchnica
25	nieokreślona	owalny	nieckowaty	3,55	1,20	0,59	jasnobrunatna gliniasta próchnica z fragm. węgla drzewnych
26	ziemianka?	owalny	nieckowaty nieregulamy	1,86	0,88	0,35	jasnobrunatna próchnica z fragm. węgla drzewnego
27	nieokreślona	owalny	nieckowaty	1,66	1,32	0,50	brunatna próchnica z fragm. węgla drzewnych
28	nieokreślona	owalny	nieckowaty	0,72	0,60	0,20	jasnobrunatna próchnica
29	nieokreślona	owalny	nieckowaty	1,22	0,85	0,13	jasnobrunatna próchnica
30	ziemianka?	owalny	nieckowaty z przegłębieniem	1,10	0,72	0,30	jasnobrunatna próchnica z fragm. węgla drzewnego
31	nieokreślona	owalny	nieckowaty	1,32	0,96	0,14	czarnobrunatna spiaszczona próchnica
32	nieokreślona	owalny	nieckowaty	1,30	1,02	0,18	brunatna spiaszczona próchnica
33	palenisko	owalny	nieckowaty	1,42	1,14	0,14	czarnobrunatna spiaszczona próchnica
34	nieokreślona	owalny	nieckowaty	1,04	0,78	0,09	brunatnosiwa spiaszczona próchnica
35	nieokreślona	owalny	nieckowaty	1,40	0,98	0,15	szara spiaszczona próchnica z fragm. węgla drzewnego
36	nieokreślona	kolisty	nieckowaty	1,48	1,48	0,22	brunatnosiwa spiaszczona próchnica z fragm. węgla drzewnego
37	nieokreślona	owalny	nieckowaty	0,96	0,60	0,12	brunatnosiwa spiaszczona próchnica
38	ziemianka?	owalny	nieckowaty	1,40	1,26	0,22	siwobrunatna spiaszczona próchnica z fragm. węgla drzewnego
39	nieokreślona	okrągły	podwójnie nieckowaty	1,38	1,38	0,36	siwobrunatna spiaszczona próchnica z fragm. węgla drzewnego
40	ziemianka?	owalny	podwójnie nieckowaty	1,18	1,14	0,24	szarobrunatna spiaszczona próchnica
41	nieokreślona	owalny	podwójnie nieckowaty	0,94	0,66	0,12	szarobrunatna spiaszczona próchnica
42	nieokreślona	kolisty	nieckowaty z przegłębieniem	1,12	1,10	0,21	siwoszara spiaszczona gliniasta próchnica z fragm. węgla drzewnego

ANALIZA TYPOLOGICZNO-CHRONOLOGICZNA CERAMIKI

Najliczniejszą grupą wśród źródeł ruchomych jest ceramika. Reprezentuje ją zbiór liczący 1157 fragmentów (tabela 2), dość silnie rozdrobnionych, co jest charakterystyczne dla materiałów pozyskiwanych z osad. Mimo to udało się dokonać częściowej rekonstrukcji niektórych form oraz określić typologicznie kilkadziesiąt naczyń.

Ceramikę pozyskano z następujących układów stratygraficznych:

- 1) materiał z obiektów – 749 fragmentów (ogółem 64,74%);
- 2) materiał z warstwy kulturowej – 306 fragmentów (ogółem 26,45%);
- 3) materiał pozyskany ze stropu calca – 102 fragmenty (ogółem 8,81%).

Charakterystykę cech ceramiki rozpatrzono w czterech aspektach: technologii, makromorfologii, mikromorfologii oraz zdobnictwa. Całość materiału przedstawia cechy typowe dla wczesnej epoki żelaza i ma analogie na całym obszarze zajmowanym przez osadnictwo grupy wschodniowielkopolskiej, a w najbliższej odległości znajduje odniesienia na przykład w mikroregionie bnińskim⁹, na osadzie i grodzisku w Słupcy¹⁰.

Technologia

Analizie technologicznej poddano 720 fragmentów, co stanowi 62,23% całości pozyskanego zbioru ceramiki. Uwzględniono cechy określające fakturę, przełamy, domieszkę, a także barwę i grubości ścianek. Wyniki tej analizy przedstawiono w diagramach poniżej; pozwalają one na ustalenie charakterystycznych cech omawianej ceramiki. Zabiegi te nie dały jednak wymiernych efektów, co nie powinno dziwić, gdyż na wątpliwości odnośnie do efektów takich badań wskazywano już wcześniej¹¹.

Domieszkę schudzającą stanowiły głównie składniki mineralne, choć sporadycznie występowały również dodatki organiczne (ryc. 10: 4). Największą frekwencję wykazuje frakcja średnioziarnista – 77,36%, frakcja drobno- i gruboziarnista charakteryzuje się podobnym odsetkiem, odpowiednio: 11,53% i 11,11%.

Wyróżniono trzy podstawowe barwy powierzchni: ceglastą lub zbliżone, czarną oraz szarą. Największy udział w omawianym zbiorze ma ceramika z powierzchnią zewnętrzną o barwie ceglastej (lub jej pochodnej) – 82,78%. Barwy czarna oraz szara występują na dużo mniejszym poziomie, odpowiednio: 9,44% i 7,78%.

Odnotowano dwa zasadnicze rodzaje przełamów. Dwubarwne stanowiły zdecydowaną większość – 68,75%, natomiast udział jednobarwnych wynosił 31,25%.

W analizowanym zbiorze wyróżniono 5 rodzajów faktury zewnętrznej: wygładzoną do połysku, gładką matową, szorstką, chropowatą oraz o powierzchni mieszanej (częściowo gładzonej, częściowo szorstkiej lub chropowatej). Udział ceramiki o powierzchni szorstkiej (31,94%) i chropowatej (34,44%) jest niemal na tym samym poziomie. W nieco mniejszej liczbie występuje ceramika o gładkiej, matowej fakturze powierzchni (24,72%). Najmniejszy zbiór stanowi ceramika o powierzchni gładkiej wyświecanej (7,93%). Nikłym udziałem zaznaczyły się fragmenty ceramiki o fakturze mieszanej (0,97%).

⁹ Fogel 1985, 104–107, 110–112.

¹⁰ Malinowski 1958, 15–32, 66–91, 93.

¹¹ Fogel 1985, 59–60.

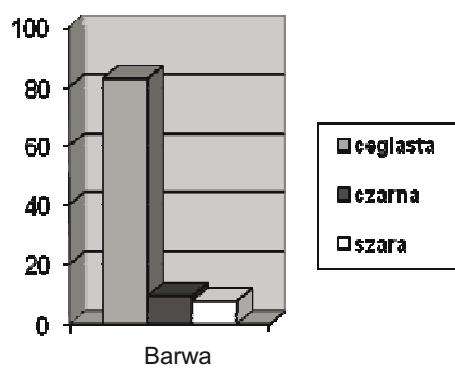
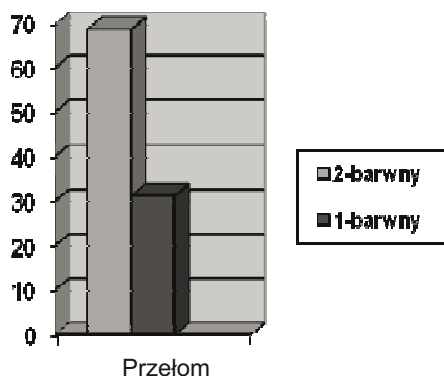
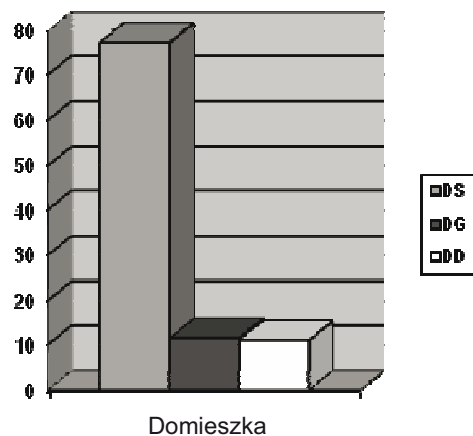
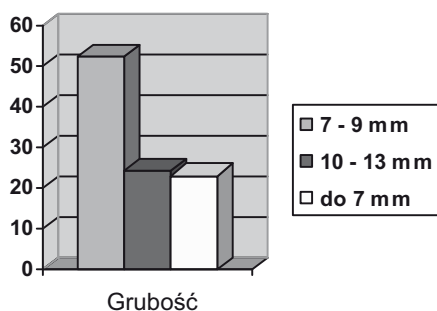
Tabela 2. Iwno, gm. Kostrzyn, pow. poznański, stan. 25/26 – zestawienie materiału zabytkowego

Table 2. Iwno, Kostrzyn Commune, Poznań District, site 25/26 – list of excavated artefacts

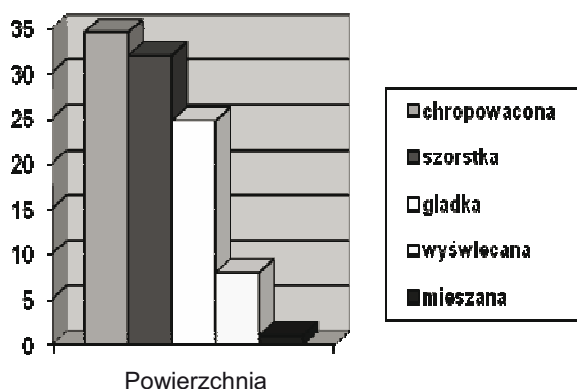
Obiekt	Ceramika	Krzemienie	Inne
1	1		
2	3		
4	6		węgiel drzewny
5	265	2	„serek”
8	55		
9	60		
11	5	1	
14	8		
15	22		rozcieracz kamienny?
21	3		
22	1		
23	1		rozcieracz kamienny?
25	1		
26	14		
27	11		
28	1		
29			prześlik
30	4		
31	5		
32	11		
33	67		
34	6		
35	23		
36	7		
37	3		
38	49		
39	82		
40	18		
41	2		
42	12		
Wykop S	231		
Wykop N	102	1	narzędzie kamienne?
Warstwa	78		

Grubość ścianek naczyń zawiera się w przedziale od 5 do 13 mm. Przeważa ceramika średniościana (52,60%), mniejszym odsetkiem odznacza się grubościenna (24,29%) oraz cienkościenna (23,11%).

Należy również zaznaczyć, że bardzo często wewnętrzne powierzchnie naczyń były odymiane w celu uszczelnienia porowatości ścianek naczyń¹². Efektem tego zabiegu było zabarwienie powierzchni na kolor od szarociemnego po czarny.

¹² Mogielnicka-Urban 1984, 119, 144.

Mikromorfologia

Cechy mikromorfologiczne najliczniej reprezentowane są przez kształty wylewów. Zarejestrowano zdecydowanie mniej den oraz znikomą liczbę fragmentów uch.

W zbiorze 43 krawędzi wylewów (nie wliczono tutaj krawędzi zrekonstruowanych form naczyń) wyróżniono:

1 – brzegi proste z krawędziami półokrągłymi (ryc. 5: 9; 10: 2, 9, 24) i horyzontalnie ściętymi (ryc. 4: 18; 10: 23);

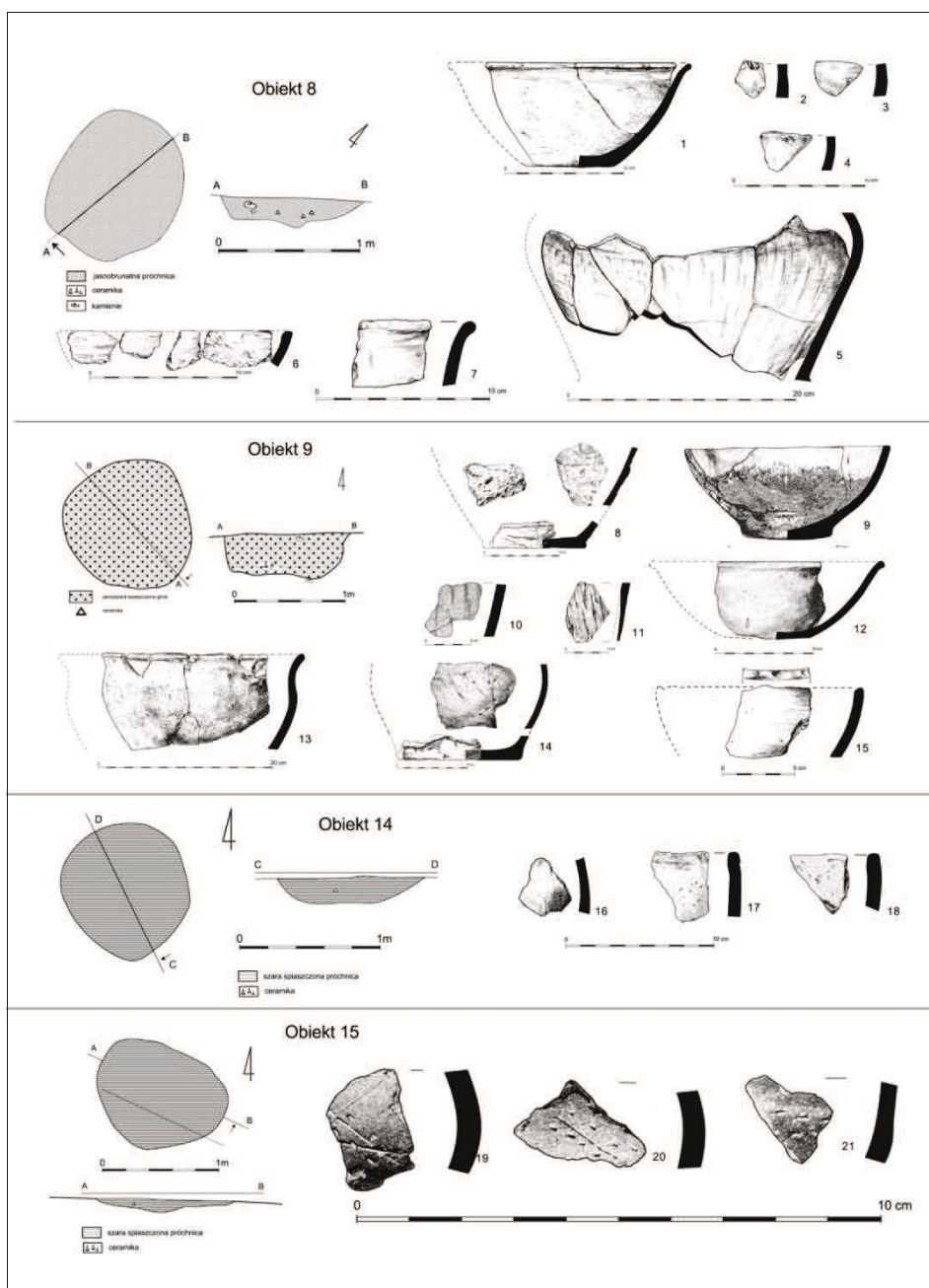
2 – zachylone do wewnątrz (ryc. 6: 2), a wśród nich pogrubione (ryc. 3: 8; 4: 17; 6: 5, 10, 17; 7: 5; 8: 7, 8; 10: 13, 29, 30, 31, 34) i pogrubione, ścięte do wewnątrz – misy (ryc. 10: 20) lub ścięte horyzontalnie (ryc. 6: 3; 8: 1; 10: 19, 25);

3 – wychylone bądź wygięte na zewnątrz (ryc. 4: 7; 6: 11, 14; 9: 16; 10: 5, 6, 14, 17, 21), a wśród nich pogrubione i czasami ścięte (ryc. 7: 7, 8; 9: 2, 4, 11; 10: 16, 32, 36, 35);

4 – krawędzie karbowane odciskami palców, proste (ryc. 7: 9) i zachylone do środka (ryc. 5: 12; 8: 9; 10: 11, 15, 18).

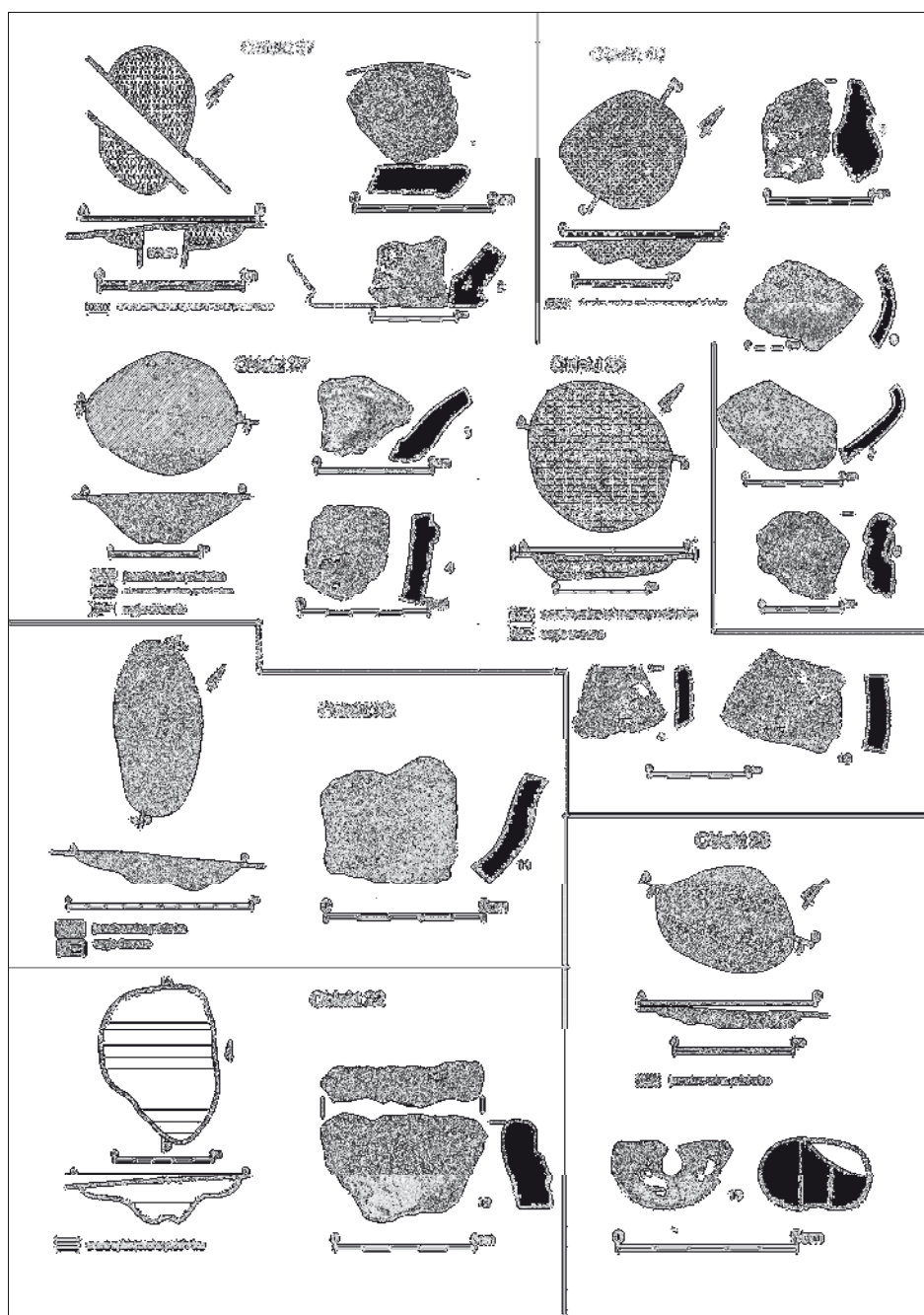
Wśród den sklasyfikowano 14 egzemplarzy, w tym dna o wyodrębnionej stopce (ryc. 3: 16; 6: 16, 19; 9: 14; 10: 3?, 28), niekiedy z mocno podkreślonym podcięciem oddzielającym od ścianki brzuśca (ryc. 5: 2). Innym typem są dna proste o zaokrąglonym przejściu w ściankę naczynia (ryc. 3: 10; 5: 3, 7; 6: 8; 7: 4; 9: 7, 19).

Najrzadziej sklasyfikowanymi elementami mikromorfologicznymi były ucha (4 egz.). Jedno zachowane w całości to niewielki spłaszczony okaz taśmowaty (ryc. 8: 2), prawdopodobnie pochodzący od czerpaka. Innego rodzaju jest fragment czarnego ucha, zdobionego plastycznymi żeberkami, które mogło stanowić uchwyt czernionego, zdobionego naczynia z obiektu 39 (ryc. 8: 11). Trzeci fragment pochodzi od kubka lub czerpaka i zachował się tylko w partii mocującej go do ścianki naczynia (ryc. 9: 3). Czwarty fragment to niewielkie ucho o owalnym przekroju, będące prawdopodobnie częścią amfory (ryc. 6: 12).

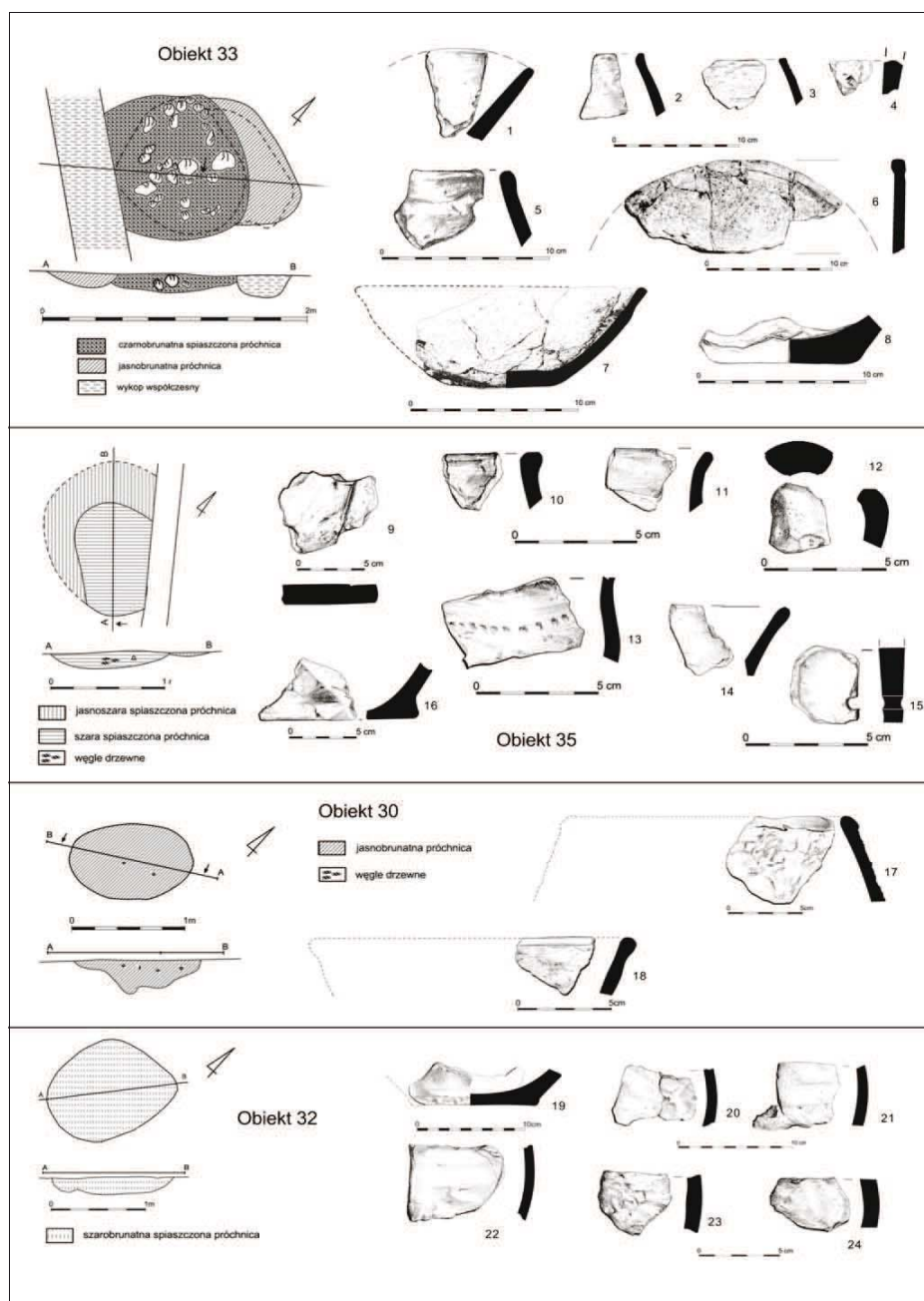
Ryc. 4. Iwno, stan. 25/26. Obiekty: 8, 9, 14 i 15. Rys. B. Ciesielska

Fig. 4. Iwno, site 25/26. Features: 8, 9, 14 and 15. Drawing by B. Ciesielska

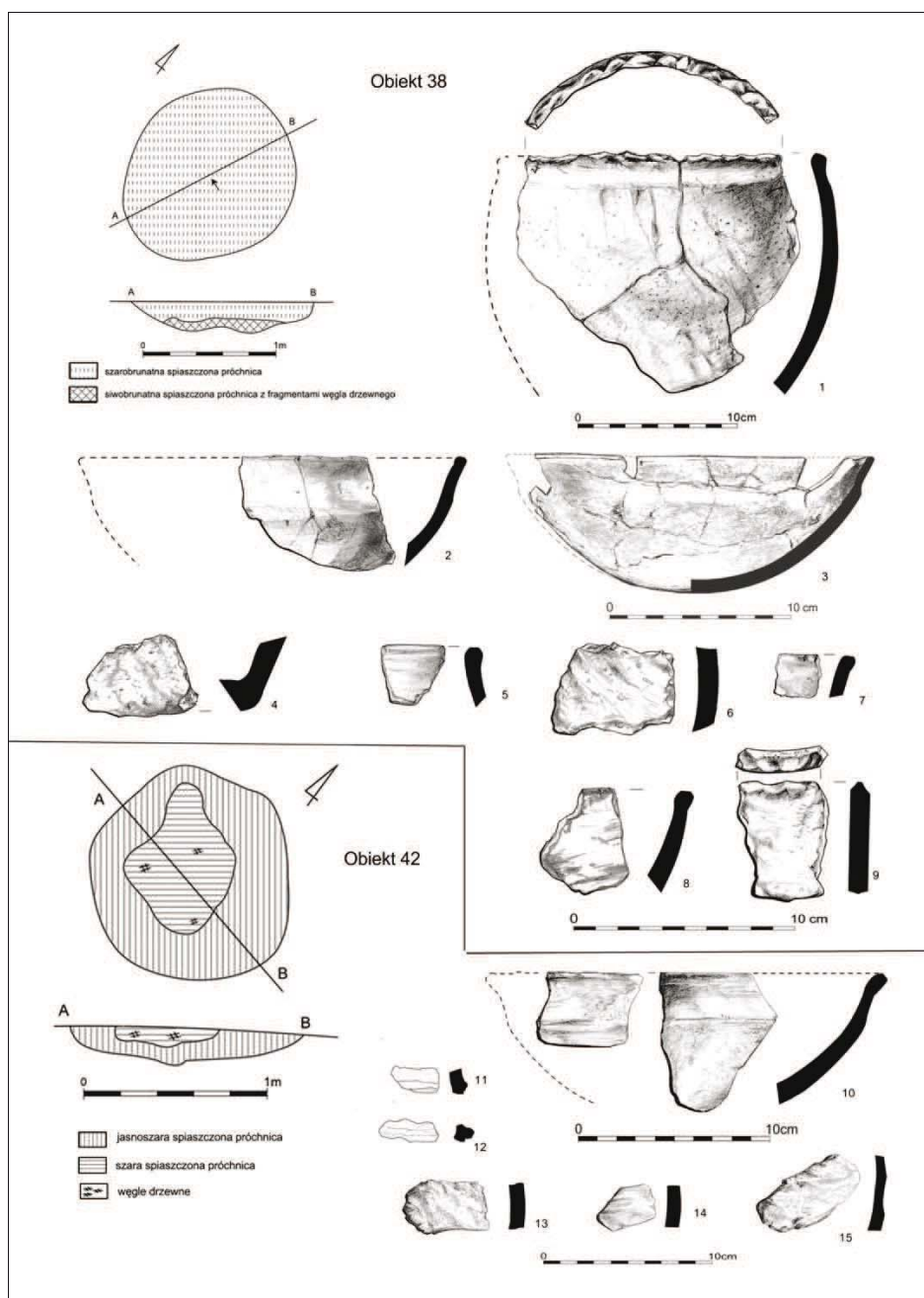
Ryc. 5. Iwno, stan. 25/26. Obiekty: 22, 26, 27, 29, 36, 37 i 40. Rys. B. Ciesielska

Fig. 5. Iwno, site 25/26. Features: 22, 26, 27, 29, 36, 37 and 40. Drawing by B. Ciesielska

Ryc. 6. Iwno, stan. 25/26. Obiekty: 30, 32, 33 i 35. Rys. B. Ciesielska

Fig. 6. Iwno, site 25/26. Features: 30, 32, 33 and 35. Drawing by B. Ciesielska

Ryc. 7. Iwno, stan. 25/26. Obiekty: 38 i 42. Rys. B. Ciesielska

Fig. 7. Iwno, site 25/26. Features: 38 and 42. Drawing by B. Ciesielska

Makromorfologia

Brak obecnie jednolitego opracowania dotyczącego typologii naczyń z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza o wymiarze ponadregionalnym, co znacznie ułatwiłoby możliwości interpretacyjne zachodzących zjawisk kulturowych. Dla omawianego tutaj regionu i przedziału chronologicznego funkcjonuje wiele schematów podziału ceramiki. I tak przeżytkowe elementy schyłkowobrazowe mieszczą się w wyczerpującej klasyfikacji typologicznej M. Kaczmarka¹³, halsztackie w pracy U. Narożnej-Szamałek¹⁴ wraz z późniejszymi uaktualnieniami¹⁵, ceramika związana z szeroko pojętą kulturą pomorską w ujęciu S. Czopka¹⁶, natomiast kultury jastorfskiej w opracowaniu H. Machajewskiego i R. Pietrzaka¹⁷. Lista innych klasyfikacji, podejmowanych dla poszczególnych stanowisk, jest długa (znajduje się częściowo u ww. autorów). Z uwagi na wspomniany już brak jednolitego uniwersalnego schematu typologii ceramiki naczyniowej, autorzy zdecydowali się na opisową analizę form, bez wpisywania ich w konkretny system klasyfikacyjny.

Wśród zrekonstruowanych form naczyń wydzielono garnki, wazy, misy i talerze. Najczęściej występującym typami są: misy (ryc. 3: 3, 6, 9, 15, 16; 4: 1, 6, 7?, 9, 12, 13, 15, 18?; 5: 11; 6: 7, 14, 18; 7: 2, 3, 7?, 8, 10; 9: 2, 4, 5, 11, 16, 17, 18) i garnki (ryc. 3: 2, 8, 12, 13, 14, 17; 4: 8, 14; 5: 12; 6: 2, 5, 10, 17; 7: 1, 5, 9; 8: 1, 5, 7, 8, 9; 10: 11, 13, 15, 19?, 30, 31, 33, 34). Misy najczęściej reprezentowane są przez okazy trójdzielne, w kształcie wycinka kuli z płaskim dnem i brzegiem odchylonym na zewnątrz (ryc. 4: 1, 12; 6: 7; 7: 2, 10; 9: 5, 16, 17). Inną formą są głębokie misy o nachylonych do wnętrza wylewach i niekiedy pogrubionych brzegach (ryc. 3: 9, 15). Do kolejnych typów należą misy stożkowate o wyodrębnionych dnach (ryc. 3: 6, 16?), półkuliste egzemplarze z pogrubionym, ściętym do środka brzegiem (ryc. 10: 12, 20, 32) czy wreszcie formy z prostymi brzegami o półokrągłych krawędziach, czasami zdobionych wystającym ząbkim (języczkiem) i odciskami palców (ryc. 3: 3; 4: 9, 15). W typologii M. Kaczmarka¹⁸ wymienione misy można przypisać do typów od M4 po M6.

Drugą grupę typologiczną stanowią garnki, najliczniej reprezentowane przez formy jajowate z zachylonymi do środka wylewami o różnie ukształtowanych krawędziach – od półokrągłych, przez płasko ścięte po karbowane. Innym morfotypem są garnki doniczkowate z pogrubionym brzegiem (ryc. 3: 14; 8: 5?). W typologii K. Szamałka¹⁹ to grupa naczyń A, natomiast u M. Kaczmarka²⁰ reprezentują typy G2, G3 i G4.

¹³ Kaczmarek 2002, 23–63.

¹⁴ Narożna-Szamałek 1985, 119–125.

¹⁵ Szamałek 1987, 52–61.

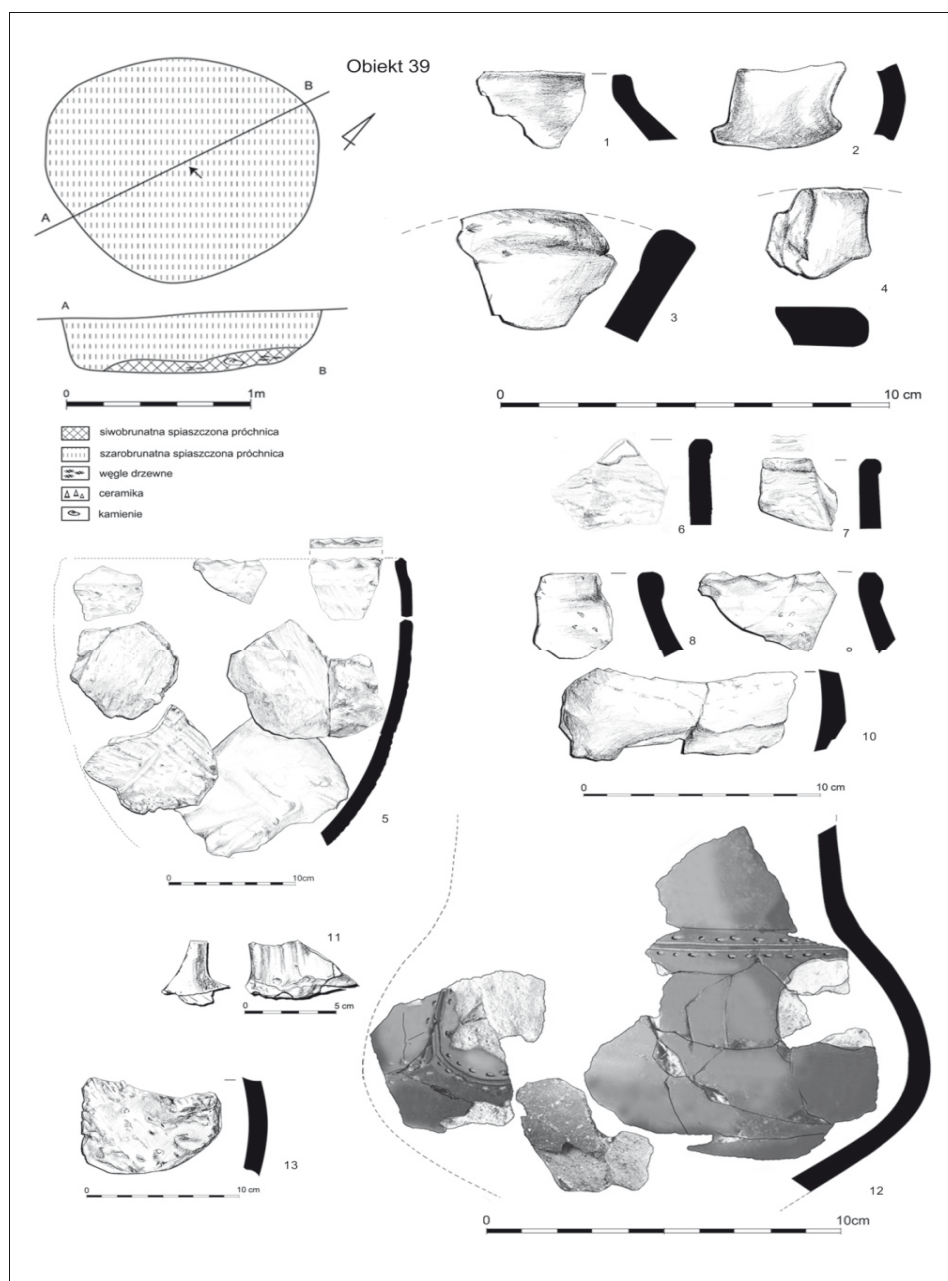
¹⁶ Czopek 1992, 31–45.

¹⁷ Machajewski, Pietrzak 2004, 85–95.

¹⁸ Kaczmarek 2002, 38.

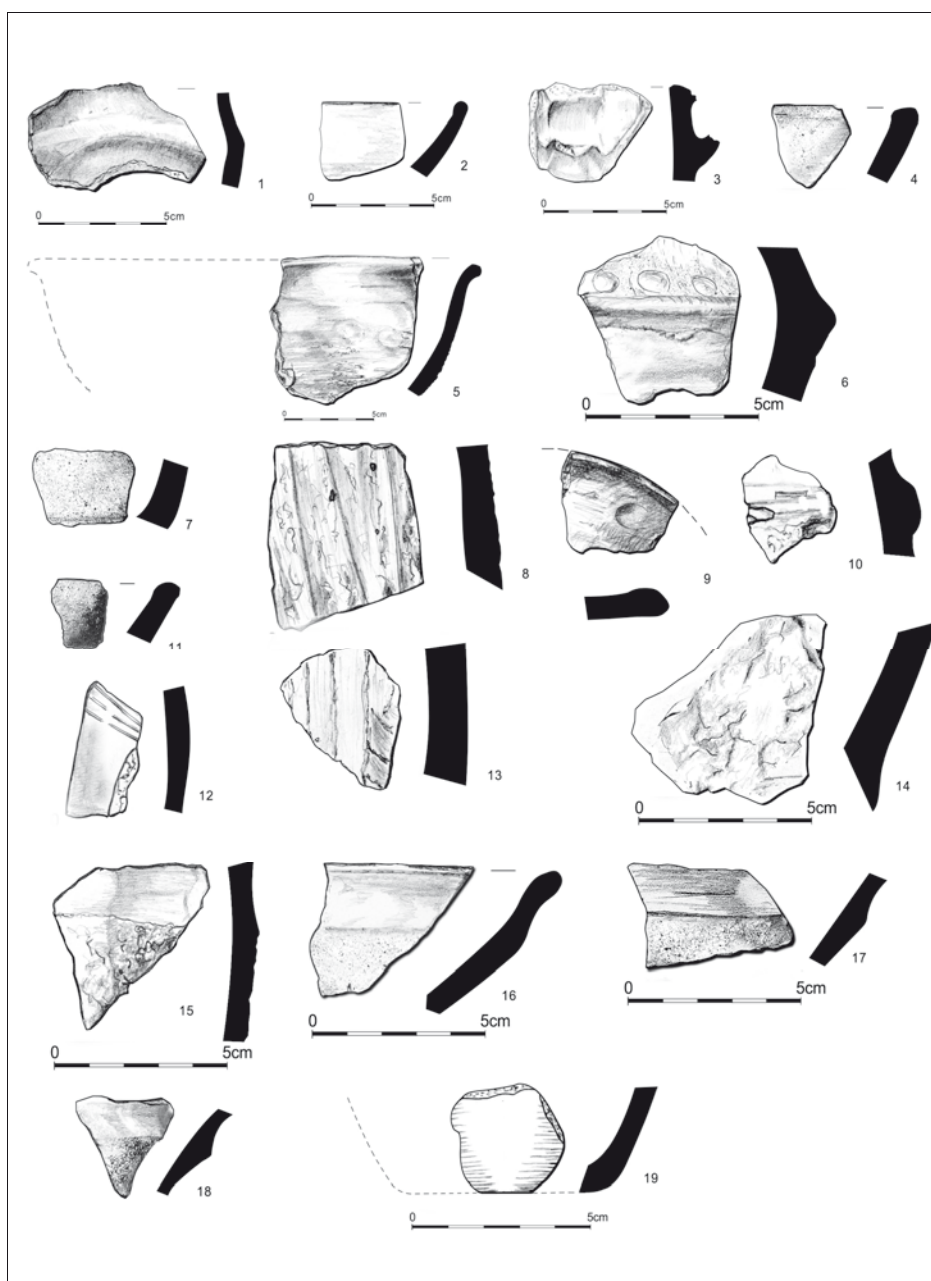
¹⁹ Szamałek 1987, 53.

²⁰ Kaczmarek 2002, 36.

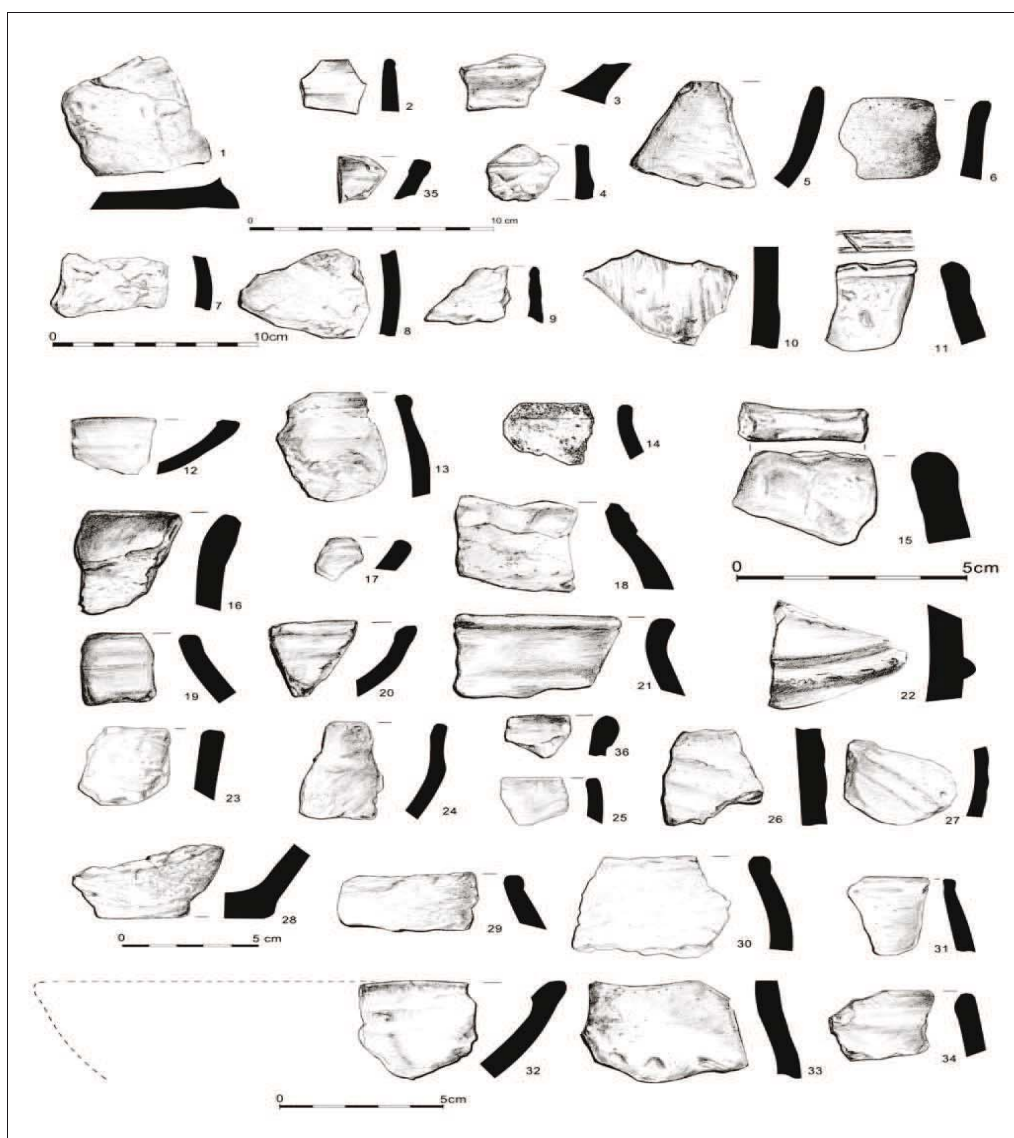
Ryc. 8. Iwno, stan. 25/26. Obiekt 39. Rys. B. Ciesielska

Fig. 8. Iwno, site 25/26. Feature 39. Drawing by B. Ciesielska

Ryc. 9. Iwno, stan. 25/26. Materiał ceramiczny z warstwy kulturowej N. Rys. B. Ciesielska

Fig. 9. Iwno, site 25/26. Pottery from the cultural layer N. Drawing by B. Ciesielska

Ryc. 10. Iwno, stan. 25/26. Materiał ceramiczny z warstwy kulturowej S (I WM – 1, 2, 29, 35; II WM – 4, 7–10, 12–28, 30–34, 36; III WM – 3, 5, 6, 11). Rys. B. Ciesielska

Fig. 10. Iwno, site 25/26. Pottery from the cultural layer S (I MW (mechanical layer) – 1, 2, 29, 35; II WM (mechanical layer) – 4, 7–10, 12–28, 30–34, 36; III WM (mechanical layer) – 3, 5, 6, 11). Drawing by B. Ciesielska

Następną formę morfologiczną tworzą talerze krążkowe, zachowane w większych lub mniejszych niezdobionych fragmentach (ryc. 3: 7; 5: 1; 6: 1, 6; 8: 3, 4; 9: 9). Są one charakterystycznym elementem stylu późnołużyckiego w ceramice²¹.

Najrzadziej występującą grupą naczyń są wazy/amfory, jednak brak fragmentów z uchami uniemożliwia czasami ich rozgraniczenie. Wyróżnić można formę z baniastym brzuścem o największej wydętości w 3/4 wysokości naczynia, krótką szyjką i pogrubionym, prostym brzegiem (ryc. 3: 5). Innym typem jest naczynie esowate z półokrągłym wylewem wygiętym na zewnątrz (ryc. 4: 13), o średnicy większej od średnicy załomu brzuśca. Kolejnym jest duże naczynie zasobowe o zagiętej do środka szyjce z prostym półokrągłym brzegiem i ostro zarysowaną linią pomiędzy brzuścem i wygładzoną szyjką, na której powyżej załamania występuje ornament dołków palcowych (ryc. 3: 1). Nie w pełni określona typologicznie jest również niekompletna waza lub amfora z obiektu 8, o baniastym brzuścu i wysoko umieszczonym załomie z wyodrębnionym dnem (ryc. 4: 5). Fragmentarycznie zachowana waza lub dzban o gruszkowatym kształcie uważana jest za jeden z wyznaczników kultury pomorskiej²², jakkolwiek „gruszkowate” amfory obecne są już w stylu późnobrązowym, dokumentując pojawianie się nowego stylu – halsztackiego²³. W tym samym obiekcie wystąpił fragment zdobionego żeberkami plastycznymi ucha, które technologicznie odpowiada naczyniu i może stanowić jego część, potwierdzającą formę dzbanka. Szyjka od brzuśca oddzielona jest dookólnym żłobkiem, pod którym znajduje się podwójne pasmo nacinanych „oczek”, rozdzielone podwójną linią rytą. Następnym elementem zdobniczym znajdującym się na górnej części brzuśca jest powtórzone pasmo „oczek” i linii rytych, ale w układzie pionowym, i odchodzących od niego festonów w tym samym stylu. „Oczka” wypełnione są białą masą inkrustacyjną (ryc. 8: 12).

W obiekcie 40 natrafiono na fragment czarnego brzuśca z partią przydenną, który można uznać za miniaturę naczynia wazowatego (ryc. 5: 7). W obiekcie 35 wystąpił prawdopodobnie fragment przykrawędny naczynia sitowatego (ryc. 6: 15).

Z warstwy kulturowej wyeksplorowano przydenną część naczynia, prawdopodobnie fragment tygla (ryc. 9: 19).

Zdobnictwo

Większość pozyskanej ceramiki jest niezdobiona. Wśród fragmentów zdobionych przeważają dołki palcowe lub paznokciowe, odciskane pod krawędzią wylewu bądź na granicy brzuśca i szyjki naczynia (ryc. 3: 1, 9; 4: 2, 4; 10: 5, 11, 15, 18, 33). Dołkami palcowymi czy paznokciowymi zdobione są także krawędzie mis (ryc. 4: 15). Występuje tutaj również charakterystyczny sposób dekorowania krawędzi

²¹ Szamałek 2009, 123.

²² Szamałek 2009, 128.

²³ Kaczmarek 2006, 165.

naczyń w postaci naprzemiennych, zaplatanych odcisków palcowych („szczypanka”) (ryc. 5: 12; 7: 1, 9; 8: 5, 9). Nie brak również zdobienia w postaci listew plastycznych (ryc. 5: 4; 7: 11, 12; 9: 6, 10) czy odcisków stempelka, okrągłego bądź prostokątnego, np. w partii przydennej naczynia (ryc. 3: 17), względnie pod krawędzią wylewu (ryc. 3: 9, 12, 13; 6: 13). Innym rodzajem zdobnictwa, występującym na czernionym obustronnie fragmencie ceramiki, jest plastyczne żeberko, które mogło otaczać guzek (?) (ryc. 9: 1). W jednym przypadku stwierdzono zdobienie krawędzi misy występem językowatym, uformowanym poprzez odciski palcowe – sposobem zdobienia charakterystycznym dla stylu późnołużyckiego (ryc. 4: 15)²⁴.

Powierzchnia naczyń obrzucanych w celu ich schropowacenia była czasami dodatkowo obmazywana palcami bądź wiechciem, co tworzy wyraźne żłobki pionowe (ryc. 4: 10, 11, 9–8, 13; 10: 10), poziome (ryc. 6: 21, 22) lub ukośne (ryc. 6: 20, 22; 7: 13; 10: 8, 26, 27).

Na czernionym naczyniu (prawdopodobnie dzban) z obiektu 39 (ryc. 8: 12), nieznacznie ponad załomem brzuśca, występuje ornament podwójnej linii rytej (festony), wzdłuż której z obydwu stron znajdują się głęboko nakłuwane „oczka” inkrustowane białą masą. Szyjka naczynia oddzielona jest od brzuśca żłobkiem, pod którym przebiega podwójna linia ryta, obramowana od góry i dołu „oczkami”, lecz bez inkrustacji. Inkrustacja jest techniką typową dla grupy wschodniowielkopolskiej w HaD²⁵ (występuje również na ceramice kultury pomorskiej), chociaż pojawia się już w HaC²⁶.

W obiekcie nr 15 odnotowano 3 małe fragmenty ceramiki zdobione drobnym ornamentem rytym w postaci cienkich linii w otoczeniu „oczek” (ryc. 4: 19), jodełki w układzie ukośnym (ryc. 4: 20) oraz inkrustowanych białą masą „oczek”, głęboko nacinanych na plastycznym wybrzuszeniu (ryc. 4: 21). Wszystkie mogą pochodzić z jednego cienkościennego naczynia czernionego obustronnie.

W obiekcie 26 znaleziono fragment misy barwy ceglastej z dekoracją poziomych linii rytych i odbiegającym od nich ornamentem „krokwiowym” (ryc. 5: 11). Tego samego typu jest zdobnictwo zarejestrowane na fragmencie ceramiki odkrytej w warstwie kulturowej (ryc. 9: 12).

INNE WYROBY Z GLINY

Jedynym wyrobem glinianym, niebędącym ceramiką, jest częściowo uszkodzony przęślik kulistego kształtu z obiektu 29 (ryc. 5: 13).

Wymienimy tutaj również 2 fragmenty polepy z wyraźnymi odciskami konstrukcji drewnianej, pochodzące z obiektu 40 (ryc. 5: 5, 8).

²⁴ Szamałek 2009, 123.

²⁵ Gedl 1989, 633.

²⁶ Wieczorowski 1937, 115.

WYROBY KAMIENNE

Wyrobów kamiennych pozyskano w trakcie badań niewiele. Interesujące jest znalezisko „serka” kamiennego z zagłębieniem na jednym biegunie (na przeciwnym widoczne są jedynie ślady początków jego wykonywania), pozyskanego z obiektu 5 (ryc. 3: 4). Analogiczne przedmioty charakterystyczne są dla cmentarzysk zachodniej strefy kultury łużyckiej, począwszy od IV EB po HaD²⁷.

Trzy następne artefakty kamienne ze śladami użytkowania pochodzą z obiektów 15, 23 i warstwy kulturowej (3WM). Najprawdopodobniej należy uznać je za rozcieracze do żaren.

CHRONOLOGIA

W pozyskanym materiale brak metalowych wyznaczników chronologicznych. Jediną podstawę określenia czasu funkcjonowania osady w Iwnie stanowi więc pozyskana ceramika, która metodą porównawczą została zestawiona z materiałami pochodzącymi z lepiej datowanych stanowisk funeralnych (m.in. Lachmirowice)²⁸ oraz osadowych (Słupca²⁹, Bnin³⁰, Komorowo³¹, Sobiejuchy)³².

Całość materiału – uwzględniając technologię wykonania, formy naczyń i zdobienie w stylu późnołużyckim – należy datować na okres halsztacki (HaC i HaD). Świadczy o tym m.in. niewielka liczba waz oraz znacząca frekwencja garnków i mis czy też odsetek pojawiających się naczyń czernionych, najczęściej polerowanych (ryc. 4: 19, 20, 21; 5: 3, 7; 6: 10, 11; 7: 7; 8: 11, 12; 9: 1; 10: 21, 24, 25), a także ornament w postaci linii rytych, np. w układzie krokwiowym³³.

Biorąc pod uwagę pojawiające się elementy stylu związanego z kulturą pomorską, m.in. w postaci charakterystycznego karbowania krawędzi naczyń, można przyjąć trwanie osady iwieńskiej do tzw. okresu łużycko-pomorskiej transformacji kulturowej³⁴. Jednocześnie nie sposób wykluczyć, że funkcjonowała wcześniej, już u schyłku epoki brązu (ryc. 9: 1). Niektóre elementy wskazują również na możliwość przetrwania osadnictwa w głąb starszego okresu przedrzymskiego.

²⁷ Kaczmarek 2002, 121–122.

²⁸ Szamałek, Narożna-Szamałek 1997.

²⁹ Malinowski 1958.

³⁰ Szamałek, Dudziak-Jankowiakowa, Karolczak 1979.

³¹ Malinowski 2006.

³² Bukowski 1960.

³³ Kaczmarek 2002, 306; 2005, 140, 146; Szamałek 1987, 93–94; 1992, 14.

³⁴ Szamałek 2006, 58; 2009, 128.

ANALIZA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA OSADY

Przebadany obszar stanowiska stanowi jedynie niewielki wycinek jego całości, więc trudno określić, jaka była rzeczywista wielkość osady i jej rozplanowanie. Odślonięte obiekty nie dają też podstaw do określenia charakteru zabudowy. Brak jam posłupowych uniemożliwia potwierdzenie istnienia naziemnych budynków słupowych, ale też nie wyklucza istnienia domostw wzniesionych w technice zrębowej, po których nie zachowały się ślady. Szacowana powierzchnia stanowiska³⁵, jak również odślonięte fragmenty warstwy kulturowej, zdają się przemawiać za wariantem długotrwale zasiedlanej osady. Jakkolwiek skupiskowy, luźny charakter odkrytych obiektów, będących li tylko jamami gospodarczymi czy półziemiankami o nieokreślonym charakterze (tylko 1 relikwitu paleniska), może wskazywać na krótkotrwałość i mobilność osadnictwa³⁶.

PODSUMOWANIE

Materiał pozyskany w trakcie badań znajduje analogie na wielu stanowiskach Niżu Polskiego³⁷, stąd odślonięty fragment osady dostarcza dodatkowych informacji do ciągle mało wyraziście rysującej się problematyki procesów kulturowych, jakie zachodziły tutaj we wczesnej epoce żelaza³⁸.

BIBLIOGRAFIA

- Bukowski Z.
1960 Łużyckie osiedle obronne w Sobiejuchach pow. Żnin, *Wiadomości Archeologiczne* 26, s. 194–224.
- Ciesielski M.
2010a Sprawozdanie wstępne z badań na stanowisku nr 25 w Iwnie, gm. Kostrzyn, pow. poznański, woj. wielkopolskie, Archiwum WKZ w Poznaniu.
2010b Sprawozdanie z badań na stanowisku nr 25 w Iwnie, gm. Kostrzyn, pow. poznański, woj. wielkopolskie, Archiwum WKZ w Poznaniu.
- Ciesielski M., Dutkiewicz J.
2010 Opracowanie wyników badań na stanowisku 25/26 w Iwnie, gm. Kostrzyn, woj. wielkopolskie (AZP 52-31/111, 112), Archiwum WKZ w Poznaniu.

³⁵ Mazurowski 2006.

³⁶ Szamałek 2006, 51.

³⁷ Pieczyński 1954; Krzyszowski 2005; 2009; Gorczyca, Lisowczyk, Schellner, Czubur 2011.

³⁸ Kaczmarek 1999, 136, 138–139, 142–145.

- Cieź O., Daraż W.
2009 *Rozwój rzeźby terenu w otoczeniu stanowisk archeologicznych Wiktorowo (20) oraz Iwno (22, 23)*, Archiwum WKZ w Poznaniu.
- Czopek S.
1992 *Południowo-wschodnia strefa kultury pomorskiej*, Rzeszów.
- Fogel J.
1985 Przemiany osadnictwa mikroregionu bnińskiego w epoce brązu i wczesnych okresach epoki żelaza [w:] *Materiały do studiów nad osadnictwem bnińskim*, red. J. Żak, J. Fogel, Poznań, s. 35–118.
- Gedl M.
1989 Grupy lokalne w obrębie kultury łużyckiej. Grupa wschodniowielkopolska [w:] *Pradzieje ziem polskich*, t. I: *Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego*, cz. 2: *Epoka brązu i początki epoki żelaza*, red. J. Kmiecinski, Warszawa–Łódź, s. 633–636.
- Gorczyca K., Lisowczyk N., Schellner K., Czubur A.
2011 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Karotkach stan. 14, gmina Ostrowite, pow. koniński, woj. wielkopolskie, *Рыцкуні Ўборнук* 6, s. 22–33.
- Kaczmarek M.
1999 Aktualne problemy badań nad kulturą pomorską w Wielkopolsce, *Folia Praehistorica Posnaniensia* 9, s. 135–172.
2002 *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań.
2005 Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na ziemi obornicko-rogozińskiej [w:] *Archeologia powiatu obornickiego. Oborniki – Rogoźno – Ryczywół*, red. T. Skorupka, Poznań, s. 127–200.
2006 Pradolina Noteci w dobie rozwoju kultury łużyckiej [w:] *Pradolina Noteci na tle pradziejowych i wczesnośredniowiecznych szlaków handlowych*, red. H. Machajewski, Poznań, s. 157–181.
- Kondracki J.
1980 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
2002 *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.
- Krygowski B.
1961 *Geografia fizyczna Niziny Wielkopolskiej. Geomorfologia*, Poznań.
- Krzyszowski A.
2005 Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Zakrzewie w powiecie sieradzkim, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 40, s. 83–279.
2009 Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Niepruszewie (stan. 49), gmina Buk w powiecie poznańskim, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 45, s. 165–226.
- Machajewski H., Pietrzak R.
2004 Z badań nad ceramiką naczyniową z okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce [w:] *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, red. H. Machajewski, Poznań, s. 83–121.

Malinowski T.

- 1958 Osadnictwo kultury łużyckiej wczesnej epoki żelaznej w Słupcy, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 8-9, s. 1–97.
- 2006 *Komorowo, stanowisko 1. Grodzisko kultury łużyckiej. Faktoria na szlaku bursztynowym*, Rzeszów.

Mazurowski R.

- 2006 Archeologiczne badania rozpoznawcze w ciągu drogi ekspresowej S5 na odcinku (Gniezno) Łubowo – Kleszczewo (A2), maszynopis, Archiwum WKZ w Poznaniu.

Michalski J.

- 1983 Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej), *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 5, s. 135–193.

Narożna-Szamałek U.

- 1986 Osada ludności kultury łużyckiej w Kruszwicy, stan. K-2/4, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 2, s. 103–132.

Szamałek K.

- 1987 *Kruszewicki zespół osadniczy w młodszej epoce brązu i w początkach epoki żelaza*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- 1992a Zmiany w technologii i stylu ceramiki z osad kultury łużyckiej w świetle badań materiałów nadgoplańskich, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 37, s. 5–21.
- 1992b Problemy periodyzacji młodszej epoki brązu i okresu halsztackiego na Pojezierzu Wielkopolskim w świetle badań nad ceramiką [w:] *Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, red. S. Czopek, Rzeszów, s. 71–79.
- 2005 Badania ratownicze osad ludności kultury pomorskiej w Małej Górcie i Biezanowie pow. Września, *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 7, s. 153–161.
- 2006 Zagadnienie ciągłości zasiedlenia w cyklu łużyckim i okresie łużycko-pomorskiej transformacji kulturowej w świetle badań na wschodniowielkopolsko-kujawskim odcinku gazociągu tranzytowego [w:] *Z badań nad osadnictwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, red. W. Bajer, Kraków, s. 35–62.
- 2009 *Procesy integracji kulturowej w młodszej epoce brązu i początkach epoki żelaza na Pojezierzu Wielkopolskim*, Poznań.

Szamałek K., Dudziak-Jankowiakowa J., Karolczak Z.

- 1979 Osadnictwo podgrodzia bnińskiego [w:] *Materiały do studiów nad osadnictwem bnińskim. Podgrodzie*, red. J. Żak, Warszawa–Poznań, s. 5–263.

Szamałek K., Narożna-Szamałek U.

- 1997 Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Lachmirowicach nad Gopłem, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 38, s. 47–72.

Wieczorowski T.

- 1937 Ceramika inkrustowana typu „łużyckiego“ z wczesnej epoki żelaza w Polsce, *Przegląd Archeologiczny* 6, s. 15–177.

**LATE LUSATIAN SETTLEMENT
AT IWNO, NEAR POZNAŃ, SITE 25/26**

Summary

Rescue excavations at site 25/26 at Iwno, the district of Poznań, were carried out between 2009 and 2010. Within the total investigated area of 101 ares, there were 34 Lusatian features recognised (table 1). The pits were found grouped into several concentrations, with a fragmented cultural level in their vicinity. The features have been interpreted as used for storage or production purposes rather than dwelling. Only one of the features (33) has been identified as a hearth.

Pottery was the most numerous group of artefacts, with 1157 potsherds excavated (table 2). The assemblage has been analysed in terms of technology, macro- and micromorphology, and ornamentation. The results of technological analysis are presented in diagrams. Among morphological features, rims seem the most frequent element, while a collection of fragments with handles or bottoms is much less numerous.

Although the pottery is heavily fragmented, some tens of morphological forms have been reconstructed, including pots, vases, bowls and plates, with bowls and pots dominating and vases/amphorae the least-represented.

The majority of the collected fragments is not ornamented. Finger and nail imprints seem a predominant motif among the decorated potsherds, and a plastic ornament is also present. A blackened vessel (probably a pitcher) from the feature 39 was ornamented with a double line (festoons), with punctures along the lines, incrustated with unspecified white substance.

The chronology of the site – the Hallstatt period (HaC and HaD) – was based on the recognition of analogical sites with better-determined chronology, although the settlement might have existed already towards the end of the Bronze Age. Given the presence of some elements of the Pomeranian culture in the assemblage, it seems probable that the site might have been occupied also at the time of the cultural transformation from the Lusatian to the Pomeranian cultures and also in the early pre-Roman Iron Age.

The excavated part of the settlement at Iwno, despite a paucity of the materials, provided further evidence for the study on the complicated cultural processes observed in the Early Iron Age in the Polish Plain.

Translated by Lucyna Leśniak